

MADE IN SANDNES

En 1880, Sandnes est une petite ville de pêcheurs. C'est à Sandnes que la première usine de céramique a été créée en Norvège. Cette usine a permis de produire des objets en céramique à un prix abordable, ce qui a permis à Sandnes de devenir une ville industrielle.

«Det ska svara seg»

Utstilling i Vitenfabrikken

MÅLFRID GRIMSTVEDT

I desember 2013 åpnet en ny utstilling i Vitenfabrikken. Sponsormidler fra Skagenfondene gjorde det mulig å bygge en vitensenterutstilling som har økonomisk verdiskaping som tema. Vi har hentet bakgrunnstoffet fra Sandnes og regionens historie. Utstillingen er planlagt av en intern prosjektgruppe i Jærmuseet. Skagen AS fulgte arbeidet med interesse og bidro med innspill gjennom møter og en workshop.

I denne artikkelen presenterer vi den historiske introduksjonen til byens og regionens økonomiske historie som ble laget til utstillingen.

INNLEDNING

Det ska svara seg enten en driver butikk, fabrikk eller sitt eget hushold. I utstillingen møter du allmenne økonomiske begrep som verdiskaping, penger, personlig forbruk og får prøve deg som gründer og butikkarbeider. Bakgrunnen er Sandnes sin historie – denne byen som gjennom hele 1900-tallet var en allsidig industriby kjent for alt fra forbruksvarer som sykler, garn, klær, gryter, kopper og havregryn til murstein, takpanner og ferdighusene folk bodde i.

I Sandnes nikker folk gjenkjennende til uttrykket «Det ska svara seg» når det er snakk om næringslivet. En måtte være flink til å lage smarte løsninger, produsere rasjonelt og selge med fortjeneste. Sandnes by ble etablert i 1860 for blant annet å drive handel i konkurranse med Stavanger. På 1900-tallet klarte Sandnes seg bedre i vanskelige tider enn den ensidige industribyen lenger nord. I senere år er de to byene og omlandet blitt et felles arbeidsmarked og handelsområde som utgjør Norges tredje største storbyregion.

1860 LA OSS FÅ FRI HANDEL!

Sandnes by ble grunnlagt i 1860 for å ta opp kampen mot Stavangers handelsmonopol: varer og kapital skulle flyte friere. Sandnes ville bli senter for handelen med Jæren. Den første lokale banken var Høyland Sparebank fra 1858. Men ladestedet ville også ha egen bank; Sandnes Sparebank ble grunnlagt i 1876. Gjennom handel og håndverk vokste stedet fra 750 innbyggere i 1860 til 2 700 i 1900.

Langt inne i Gandsfjorden, på Norestraen, lå en liten husklynge med røtter tilbake til 1600-tallet. 150 mennesker bodde her i 1801. De hadde nettopp fått Vestlandets første teglverk. Noen år seinere, i 1836, produserte 25 arbeidere 100 000 takstein og 30 000 murstein, mens pottemaker Ole Idland og hans to menn produserte 8 000 steintøy av ulike slag. I disse årene var det også mange som deltok i det rike sildefisket langs kysten. Fisket gav mulighet til flere inntekter. Fiskebåtene skulle utrustes og fiskerne skulle ha mat og klær når de var vekke i ukevis. Med slikt liv vokste strandstedet.

I 1845 var det 401 innbyggere. Sandnes var en markeds plass der folk fra Hardanger og Ryfylke kom med trelast og byttet mot mat fra Jæren. Men byborgerne i Stavanger klaget over ulovlig handel. Den var nemlig regulert og forbeholdt de privilegerte i kjøpstaden. De hadde monopol på handelen i sitt distrikt. Da ble det viktig for Sandnes å få status som ladested hvor man hadde rett til å drive innførsel og utførsel av varer. Det skjedde i 1860. Sandnes ble da i praksis en by.

HANDEL OG HÅNDVERK

Byen strakte seg som et smalt bånd langs Langgaten. Men få år senere fikk stedet en ny trafikklinje, Gjesdalveien, vinkelrett på Langgaten. En av de mest framsynte handelsmennene, Jonas Øglænd, så mulighetene som lå i dette krysset. Han sikret seg tomt og var drivkraft i det å utvikle handelsbyen Sandnes rundt Krossen gjennom det neste hundreåret.

Sandnes var havnebyen for de driftige jærbøndene. Her kom de for å omsette sine landbruksprodukt og her kjøpte de trevarer og tømmer, ressurser de manglet på det treløse Jæren.

Allerede i 1870 årene ble det i Sandnes produsert og omsatt dører, vinduer og møbler, ikke bare til Jæren, men de mange små fraktefartøyene brakte varene til Hardanger, Bergen og Sognefjorden. Snart ble produksjonen utvidet til å omfatte hele huset: Tre-materialer ble innkjøpt fra Sørlandet og Østlandet og tatt med hjem som returlast når landbruks og leirvareprodukt ble solgt. På trelast tomtene langs stranda ble tømmeret skåret til, nova sammen og utstyrt med vinduer, dører. Sammen med murstein og takpanner fra teglverkene og ovner fra støperiet ble alt lasta ombord i de små frakteskibene og sendt innover i Ryfylke, nordover Vestlandet, ja, helt til Island. Disse første ferdighusene, "Sandneskassene", ble produsert av de samme firmaene som senere ble landskjente som ferdighusfabrikanter. På samme tid begynte trevare og møbelproduksjonen i Sandnes og Høyland. Det er registrert ikke mindre enn 60 små og større bedrifter som har vært i drift innen denne bransjen i Sandnes.

I 1850 kom Ole Nielsen til Sandnes og bygde opp et fargereri for tekstiler i Langgata. Hit kom bøndene med ullvarer for å få dem farget. Han så muligheter i det å ta i bruk mekaniske vevstoler. Slik ble han den store industrientreprenøren i distriktet i siste del av 1800-tallet. Etableringen av Aalgaards Uldvarefabrik i 1870 var det første av hans industriprosjekter.

FINANSIERING

Det jærsk jordbruket utviklet seg mot et handelsjordbruk fra 1830-årene. Mange jærbønder skaffet seg kontantinntekter fra det rike vårsildfisket. Bøndene, som den gang hadde gårder helt inn på bygrensa i Sandnes, investerte også i det nye næringslivet.

All nærings virksomheten skulle også finansieres. Det trengtes banker. Sparebankene var noe nytt over hele landet. De tok vare på folks sparepenger og lånte dem ut til nytte for næringslivet. Det var viktig å ha kort vei til banken. Det var et poeng at inntektene fra banken ble i bygda eller kommunen.

Den første lokale banken var Høyland Sparebank fra 1858. Men ladestedet ville også ha egen bank. Sandnes Sparebank ble grunnlagt i 1876. Det var også en annen viktig nyvinning for næringslivet på denne tiden. Det var aksjeselskap. Aksjeeierne står bare ansvarlige for aksjekapitalen, og ikke for selskapets totale gjeld, om det skulle gå galt. Ganns Potteri & Teglverk er det eldste aksjeselskapet på Sandnes.

«DET NORSKE SYSTEM»

Dette var en tid da markedskonomi og en norsk kapitalisme var målet for handelsborgerne og staten. Men det trengtes noe mer. Transport i form av veier, havner, jernbane; kommunikasjon som telegraf og telefon; kraft i form av elektrisitet. Stat og kommune gikk aktivt inn, tilrettela og tok på seg oppgaven som eiere. Vi fikk statlige foretak som Norges statsbaner og kommunale virksomheter som Sandnes Elektrisitetsverk.

TEMPO OG THE WORLD SYKLER

JONAS ØGLÆND
NORGES STØRSTE SYKLEFABRIK
SANDNES

„THE WORLD“ spesialsykkel med 1.4.5 motor

Et godt og billigt allverdens motorsykkel. Forarbeidet samme med Topside motorblokken. 20" x 2" bakkeganger. Total veit 200 lbs. Sæde motorer og Kjøler & Sæde, motor forberedning. Motorer af 1.4.5 motorblokken eller motorer af 1.5 motorblokken af jern. Det er praktisk tilbeder og af 1.4.5 og 1.5 motorblokken. Motor 1.4.5 og 1.5 motorblokken.

NORGESPRÆKASJONER

Tidsskrifter:
Bortnytt 42 øre
Sjette 34 øre
Caféforlystelse 18 øre
Vidkun 1 1/2 øre og 2000 øre
virkelighedsbøger

Kjøper af plastrer:
Caféforlystelse. Priser godt med sine lypholdere.

Erstatning: Spørgsmål om erstatningsforhold med henvisning til betingelserne.

DEM IDEELLE ALLEMANNS MOTORSYKKE

TEGLGLAVEN GRAVEREN
TEGLVERKET OG STAVANGER
48 SANDNES
222

1/2 GRAVERENS TEGLVERK
ESTABL. 1880

VEEN POTTERI OG KERAMIKAVDELING

Alle størrelser af Coppen, almindelig og brede dækkede, samt alle Vagnes (inkludert Røgen), Kalk, Dampene, Gipsene. Alle Størrelser Pottevarer

Keramikk
STAVANGER

1930

	Opfyldt	Stavanger	Restene
Døst	110,000,00	Størrelse 117,400,70	77,500,00
Høst	2 107,00	Værdier 20,627,16	
Selskab	110,000,00	Kontrakt 600,00	
	110,000,00	107,127,86	107,127,86
= gælds 1930	110,000,00	107,127,86	107,127,86
	107,127,86	107,127,86	107,127,86

Måned for 1930 til Støtten 10.170,00,00

* 10.170,00,00

Førregjort ligesom 70.563,00

Førregjort 11.000 Støtten 77.500,00

* Støtten 1.000,00

17.500,00

Holte Centralf
værende Acties

Jonas Øglænd

No. 1

GANNIS

Da...
en Deltager i...
til Støtten af...
Holte Centralf...
der er født i...
hoveden har i...
Støtten og...
teger Fødsels...
„Jonas Øglænd“

Jonas Øglænd

Ull-badedrakter

SOMMEREN 1930

CITY MAGAZIN

ERTEKORT

1. kvartal 1930 2. kvartal 1930 3. kvartal 1930 4. kvartal 1930

Når		Hvordan	
1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal
E. 1. kvartal 21-8-1930	E. 2. kvartal 18-3-1930	E. 3. kvartal 16-6-1930	E. 4. kvartal 10-9-1930
D. 1. kvartal 21-8-1930	D. 2. kvartal 18-3-1930	D. 3. kvartal 16-6-1930	D. 4. kvartal 10-9-1930
C. 1. kvartal 21-8-1930	C. 2. kvartal 18-3-1930	C. 3. kvartal 16-6-1930	C. 4. kvartal 10-9-1930
B. 1. kvartal 21-8-1930	B. 2. kvartal 18-3-1930	B. 3. kvartal 16-6-1930	B. 4. kvartal 10-9-1930
A. 1. kvartal 21-8-1930	A. 2. kvartal 18-3-1930	A. 3. kvartal 16-6-1930	A. 4. kvartal 10-9-1930

Utsnitt av introveggen med arkivdokumenter i inngangen til utstillingen: to sider fra sykkelbrosjyerer til Jonas Øglænd Sandnes, selvangivelsen til A/S Graverens Teglverk, omslag til reklamebrosjyre til DFU Figgjo og rasjoneringskort for erter. (Alle dokumenter er oppbevart på Jærmuseet.)

INDUSTRIBYEN 1900 - 1990

Næringslivet i Sandnes utviklet seg fra fiske, sildesal-teri og skipsfart til håndverk- og industri. Sandnes ble den allsidige industribyen.

Det begynte med lokalt råstoff: Leire til murstein, krukker og kar; ull til garn, stoff og klær; jordbruket ga grunnlag for meieri, slakteri og møller; og fiske ga råstoff til hermetikkfabrikker. Trær finnes ikke i regionen, men møbler og hus må vi ha, så trelast ble hentet inn. Og har en først begynt å importere råstoff, så fortsatte det med jern til landbruksredskap, støpegods, bøtter og sykler. Fra midten av 1900-tallet fikk teglverkene for alvor konkurranse fra betongvarer, som ble nok en betydelig industrigrein i regionen.

SLITETS BY – IKKE BARE FOR MENN

I lang tid var mye av produksjonslivet i Sandnes lite mekanisert. Noe av det tyngste var å stable murstein i teglverka. Her jobbet fire kvinner som kunne lempe på plass 18 000 til 30 000 murstein på en dag. De jobbet sammen to og to – sto i stiger og lempet rå teglstein – 15 kg - opp i hyllene i bloksene (tørkehusene).

Ø-BYEN

Fram til 1930 var det leirvareproduksjonen som dominerte sysselsetningen i byen, men så overtok jern og metallindustrien og klesproduksjonen. Disse to industribransjene var dominert av en bedrift: Jonas Øglænd. Sandnes ble Ø-byen. Handelsmannen Jonas Øglænd hadde to sønner, Lars og Jacob som fikk faren med på sykkelimport og siden sykkelproduksjon.

I 1932 lanserte de DBS – Den beste Sykkel. Men da hadde tredje generasjon i familiefirmaet alt sørget for at firmaet også satset på konfeksjonssøm. Gjennom de neste tiår vokste firmaet og ble den dominerende arbeidsplassen i byen. Kvinnene arbeidet i konfeksjonsfabrikken, mennene i sykkelfabrikken. Både de og andre handlet i Ø- butikkene. Varene ble solgt over hele landet. Hvem har ikke kjøpt en DBS sykkel eller klær hos Cubus?

I 1975 produserte de 85 % av sykler solgt i Norge, og firmaet var også Norges største bedrift innen tekstil generelt og yrkesbekledning spesielt.

BYEN VOKSER UT OVER EGNE GRENSER

Geografisk var Sandnes bare en smal stripe land langs Langgata og Strandgata. Høyland kommune omkranset den delen av byen som ikke var sjølinje. Etterhvert var det ikke plass til flere innbyggere i byen. Det ble heller ikke plass til byens industri. Byen este ut over de administrative grensene.

I 1950-årene begynte endel større industribedrifter å flytte ut av de mest sentrumsnære områdene. Fra 1960-tallet har en forsøkt å planlegge og styre byveksten på Nord-Jæren, bl.a. gjennom interkommunalt samarbeid. Stavanger, Sandnes, Sola og Randaberg utgjorde allerede dengang en byregion. Det ble utarbeidet et regionplanforslag som bygde på ideen om en "båndby", dvs. vekst langs en linje fra Stavanger - Sandnes, med vekstmuligheter sørover. I nord lå Stavanger bykjerne som hovedsenter for handel, kultur og administrasjon. I sør var Sandnes tyngdepunkt for handel og industri. Et nytt storsentrum var tenkt lagt

til Forusområdet. Det ble planlagt motorvei som hovedledd i kommunikasjonssystemet.

I 1971 ble Forus Industritomteselskap a/s stiftet som et samarbeidsprosjekt mellom Stavanger, Sandnes og Sola. Formålet var å legge til rette for næringslivsetablering. I 1975 etablerte den første bedriften seg i området. I 1985 var det 110 bedrifter med vel 3 500 ansatte i området.

DEN GLOBALE INDUSTRIEN

Samtidig skjedde det noe med industrien. I løpet av fem år, fra 1985 – 1989 forsvant 27% av industriarbeidsplassene i Sandnes, 1300 i tall. Flere forsvant før og i de neste årene. Denne utviklingen var ikke spesiell for Sandnes. Norge mistet 100 000 industriarbeidsplasser fra 1980 – 1992. Det var ofte de største bedriftene som forsvant eller ble redusert. Noen bedrifter skiftet eierskap, og arbeidsplassene ble flyttet til andre steder i Norge eller utlandet.

Noen av bedriftene som forsvant fra det lokale arbeidsmarkedet og fra regionens skattelister i disse årene var: **Jonas Øglænd AS** (1868 – 1991), **De Forenede Ullvarefabrikken** DFU på Figgjo og Ålgård (1870 – 1993), **Sandnes Aduserverk** (1944 – 1986), **Polaris as** (1936 – fusjon med ÅSV 1979, lokal produksjon nedlagt 2000), **Sandnes støperi** (driften nedlagt 1978), **Block Watne AS** (ny eier 1990 og så utflytting), **Gann-Graveren Teglverk AS** (1852/1873 – 1994).

Denne utviklingen skyldes mest ytre forhold. Gjennom hele etterkrigstiden gikk utviklingen i verdens-

økonomien fra nasjonale reguleringer mot liberalisering og internasjonalisering. Billigere og mer effektiv transport gjorde at avstand fikk mindre å si på prisen.

EN BY I RASK VEKST

Mange industribedrifter ble lagt ned eller flyttet fra regionen på 1980 – 90-tallet, men folkeveksten fortsatte. Sandnes hadde 45 000 innbyggere i 1990 og passerte 70 000 i 2013. Hva skjedde med industrien? Mange bedrifter omstilte seg mot olje- og gassvirksomhet, og nye industribedrifter er kommet til. Sammen med arbeidsplassene i oljeselskapene utgjør dette 20 % av sysselsettingen. Men 70 % av arbeidsplassene i Sandnes er i 2013 service- og tjenesteytende næringer som handel, transport, rådgiving, finans, skoler, sykehus og offentlige etater.

Målt i verdiskaping er olje- og gassnæringen det som bidrar sterkest til verdiskapingen i denne regionen. Sandnes er en handels- og serviceby – i kraft av de mange arbeidsplassene, men byen har sterkt innslag av oljeøkonomi.

OFFENTLIG TILRETTELEGGING

Den første oljen ble funnet i Nordsjøen i 1969 (Ekofisk). Det forandret ikke samfunnet over natta. Men politikerne i Stavanger var våkne, og i 1972 ble statens eget oljeselskap, Statoil, og Oljedirektoratet plassert i Stavanger. Oljeindustrien fulgte med – til Forus, Risavika og Dusavik. De trengte både arbeidskraft offshore og til oljeselskapene og leverandørindustrien på land.

Denne utviklingen er den viktigste årsaken til at Sandnes fortsatte å vokse, samtidig med at den tradisjonelle industribyen ble avviklet. I 2012 sto petroleumssektoren for 23 % av verdiskapingen i landet. Verdiskapingen er mer enn dobbelt så stor som i land-industrien, og rundt 15 ganger den samlede verdiskapingen i primærnæringene.

Politikerne kan sjelden gjøre stort med industrien som flytter dit lønnene er lavere. Men de kan være våkne for det nye som skjer i regionen. De kan gå inn i omstillingsprosesser og legge tilrette for ny utvikling. Politikere i Sandnes kommune ønsket en by som folk vil velge som sin boplass, en by med gode tilbud på skole, barnehage, kultur. Det betyr også at innbyggerne må ha arbeidsplasser. Etterhvert som industrien flyttet ut ble det mange tomme industrilokaler. Sandnes-politikerne måtte også legge tilrette for ny næringsutvikling.

BIL OG BOLIG

Endringer skjer over tid. Aldri har den bygde byen spredt seg så raskt utover landsbygda som på 1960 – 70-tallet. Det nye var at folk bosatte seg i tettsteder, ikke i gåavstand fra bysentrum. Bilen, bussen og nye veier bandt sammen arbeidsplass, skole, bolig og butikk. En rekke funksjoner som tidligere holdt til i sentrum, flyttet til næringsområder utenom sentrum med lett tilgang til moderne bilvei.

Denne utviklingen kjenner vi også igjen i Sandnes. Da firmaet Polaris i 1960 flyttet deler av produksjonen

fra sentrum til Orstad i Klepp fikk arbeiderne «øde-markstillegg»!

Få tiår senere hadde vi fått et felles bolig- og arbeidsmarked på Nord-Jæren. Da må folk ha tilgang til transport og bolig. Første etappe på motorveien mellom Stavanger og Hinna åpnet i 1974. Motorveien nådde forbi Forus og fram til Sandved i 1986. Nå står etappen fram til Ålgård for tur til å bygges ut til firefelts motorvei.

Jernbanen startet moderniseringen litt seinere, men passasjertrafikken mellom Stavanger og Sandnes har økt fra 0,7 millioner pr. år i 1991 til 3,6 millioner passasjerer i 2012. Nå snakker en om 10 millioner passasjerer i det neste tiåret. Men fortsatt er ikke jernbanen knyttet til næringsområdet Forus. I 2013 er det 1 100 bedrifter med 25 000 arbeidsplasser i dette området – folk som hver dag kjører i bilkø morgen og kveld.

OLJE- OG GASS SOM VEKSTNÆRING

Sandnes fikk etterhvert viktige arbeidsplasser innen olje- og gass, både offshore og på fastlandet. I tillegg førte denne veksten til gode tider innen anlegg og byggebransjen. De mange nye innbyggerne trengte boliger, skoler og barnehager, noe som har gitt arbeid til mange byggefirmaer.

Oljefirmaet Esso Exploration AS flyttet inn i nybygg på Forus (Sandnes) med mer enn 300 ansatte i 1984. Det tok litt tid før andre kom etter. I tiåret 1994 – 2004 ble det registrert flere arbeidsplasser knyttet til oljeindustrien enn noen gang før. Utbygging av nye næringsbygg på Forus (Sandnes) trakk til seg bl.a. oljeserviceselskapet Weatherford. Men det var fortsatt

flest sysselsatte innen varehandel, hotell og restaurant, utenom offentlig sektor i Sandnes.

Tabellen over sysselsetting i Sandnes industrien 1970 – 2011 viser at fallet i industriarbeidsplasser er stort, men industrien har ikke forsvunnet. Det var snuvt 5000 arbeidsplasser i 1970. I dag er det omlag 3 300 arbeidsplasser i industribedrifter. Mange av disse er bedrifter som har tilpasset produksjon, utstyr, produkter, tjenester og kompetanse til de spesielle teknologiske og sikkerhetsmessige behov som gjelder i oljesektoren. Bygg- og anleggsektoren har tredoblet tallet på arbeidsplasser. De har gode tider med utbygging av veier, næringsbygg og boliger. Den siste gruppen som er med i oversikten, er de som arbeider direkte i oljeindustrien. I 1970 var det registrert 60 personer her, i 2011 var tallet 3 650. Disse tallene viser på at også Sandnes er en by avhengig av olja i Nordsjøen.

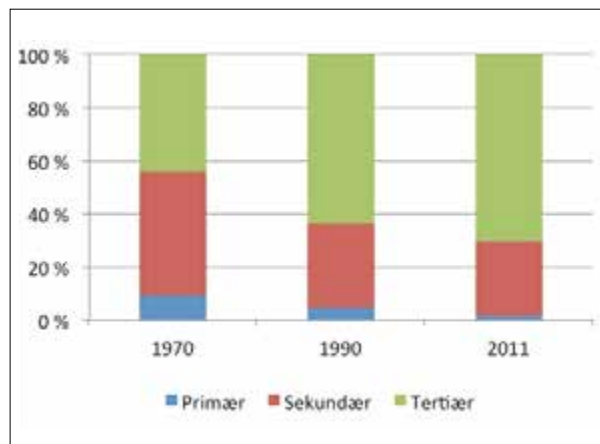
Vi har ikke tall for arbeidsplasser innen olje- og gass avgrenset til Sandnes kommune. Det er 11 500 årsverk i oljesekapene i Rogaland. I tillegg kommer de mange bedriftene som leverer petroleumstekniske varer og tjenester til olje- og gassindustrien. En rapport fra Samfunns- og Næringslivsforskning AS, Bergen 2013, har kommet fram til at det er 584 bedrifter med 28 000 ansatte i Stavanger/Sandnes-regionen. I tillegg kommer mange som leverer andre typer tjenester og de som arbeider på rigger og båter.

DEN TRADISJONELLE INDUSTRIEN

Den tradisjonelle industrien forsvant, med få unntak. Tekstilindustrien krympet, men garnprodusentene ga

YRKESSTRUKTUREN I SANDNES KOMMUNE 1970 - 2011

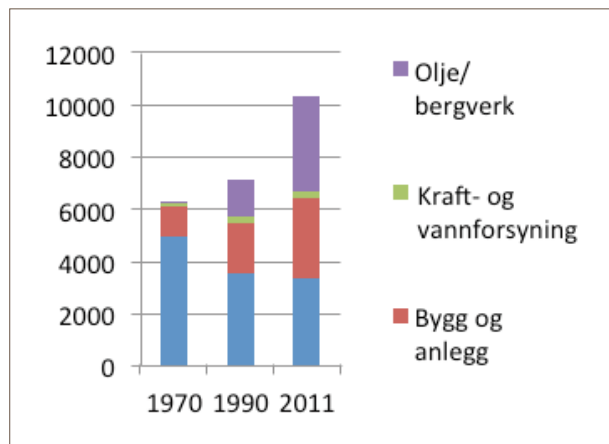
	1970	1990	2011
Primær (jordbruk, fiske)	1250	1041	546
Sekundær (industri, håndverk)	6275	7156	10348
Tertiær (handel, offentlig virks.)	5939	14505	25763
Annet	13		179
SUM sysselsatte	13477	22702	36836

ikke opp. Gjennom fusjoner, modernisering og skifte av eiere har Sandnes Garn fortsatt lokal produksjon av ullgarn. Leirvareindustrien har også en arvtaker, Figgjo AS, med lokale eiere og lokal produksjon av porse-

SYSSELSETTING I SANDNES INDUSTRIEN 1970 - 2011

	1970	1990	2011
Industri	4984	3582	3336
Bygg og anlegg	1109	1922	3094
Kraft- og vannforsyning	122	223	267
Olje/ bergverk	60	1429	3651
SUM	6275	7156	10348

len til et norsk og internasjonalt marked. På 1930-tallet produserte Sandnes 75 % av alle norske havregryn. I dag er det fortsatt virksomhet i den siste av de 17 grynøllene i distriktet. Stangeland Mølle har utviklet

den gamle mølletradisjonen, og funnet nye plasser i dagens matvarehyller. Men disse bedriftene utgjør nå bare en liten del av industriarbeidsplassene.

HANDEL

Kjøpesentre - mange butikker som ligger i en eller flere bygninger langs en felles innendørs handlegate; det var ukjent i Sandnes før 1980. Kvadrat var det første klassiske kjøpesenteret av amerikansk «shopping mall» type. Det åpnet i 1984. Kjøpesentra blir helst lokalisert nær store hovedveier. Bilen er en forutsetning. I årene etterpå har denne regionen fått en rekke nye kjøpesentra, hvert av dem med mange butikker. Kvadrat var i 2013 det fjerde største i landet. Her var det 160 butikker, flest innen klær/sko/mote. I hele landet er det 400 kjøpesentra. De står for en tredjedel av all butikkhandel i Norge. Så da har vel kundene et rikt og variert utvalg? Ikke nødvendigvis.

I 1975 var 150 klesbutikker over hele landet med i Jonas Øglænd sitt kjedeopplegg, med navn som Ø-senter, Ø-Pioner eller de solgte Ø-varer under eget butikknavn. Konseptet var vellykket, enda mer suksess fikk de da en skiftet navn til Cubus. Dette var starten på en utvikling som på 1990-tallet førte til stor framgang i norsk varehandel: Kjedesamarbeid og franchisedrift. Butikker ble kjøpt opp og slått sammen. For Cubus endte det med at en annen kleskjede, Dressman, med Varner som eier, kjøpte hele Øglænd. I dag er Varner den dominerende kjeden innen klesbransjen, sammen med Hennes & Mauritz, en svensk kjede som er stor også internasjonalt.

KOM OG KJØP

Her kan du bruke mynter og sedler. Du kan kjøpe varer i løst vekt.
Hva koster da en neve skruer? Det var dagligdags i krambua.
Men i dag - kan du handle en neve skruer på nettet?

OPEN FOR BUSINESS!

*You can use your coins and notes, you can buy loose and pay by the kilo.
What does a fistful of screws cost? Such were the everyday transactions at the general store. Would it be possible to shop like that on the Internet today?*

Handelen har vært i vekst de siste tiårene. Men vil den vokse fortsatt? Trendforskere sier i dag nei. De peker på tre grunner: Netthandelen vokser. Smarttelefon og fri databruk gjør at vi i 2013 handlet 8% av varene våre på nettet. En langt større grunn til at varehandelen nå stagnerer, er at vi bruker mer penger på tjenester. Vi kjøper oss tid og har personlig trener, hundepasser, gartner og kokk. Den siste grunnen til stopp i veksten er at vi som forbrukere rett og slett har alt vi trenger.

I dag snakker vi lite om Sandnes-handelen som noe med lokale særtrekk. Butikkene og vareutvalget er i dag det samme, enten en handler i den ene eller andre delen av landet.

UTSTILLINGEN

I utstillingen konkretiserer vi den historiske utviklingen gjennom å presenterer gründere fra regionen. Vi utfordrer også publikum til å prøve seg som gründere. Industrien i Sandnes var i stor grad rettet mot å lage forbruksvarer: Møbler, tekstiler, sykler, badedrakter og keramikk.

I et økonomisk perspektiv dreier det seg om personlig forbruk. Vi illustrerer forandringene i personlig forbruk, fra tidlig 1900-tallet da en arbeiderfamilie brukte nær 60 % til mat, til i dag da vi bruker omlag 12 % til mat. Gjennom å handle varer i krambua med sedler og kronestykker får de minste blant publikum prøvd regneferdighetene. De kan i tillegg laste og losse råvarer og ferdigvarer på Sandnes havn. På 1900-tallet var det helst råvarer som kom inn til byen, og fer-

digvarer som ble eksportert. I dag er regionen del av den globale industrien og handelen. Det er mindre av importerte råvarer, og langt mer import av ferdigvarer. Dongeribukser som kvinnene i Sandnes sydde på Øglænds konfeksjonsfabrikk like fram til 1990-tallet, blir i dag sydd av kvinner i Bangladesh, Kina og andre asiatiske land. Med slike eksempler trekker vi linjer fra det lokale til det globale.